

K Ö N Y V E K

HUXLEY ÉS CINI.

Aldous Huxley új regényéről, az „És megáll az idő”-ről és Karinthy Ferenc, (akit a magánéletben és az irodalomban Cini-nek neveznek) regényéről, a „Szellemidézés”-ről sok mindent kellene elmondani. Huxley-ről el lehetne mondani, hogy ez a regénye is beleillik abba a fejlődésbe, amely nála a „Vak Sámson”-nal kezdődött, hogy itt sincs más, mint vissza-visszakivánó eldobása a kényelmes irónikusnak, a mercaptani világnak azért, hogy új miszticizmust, spiritualizmust hirdessen; hogy végeredményben azért misztikája is mindig irónikus marad; hogy mennyire ragyog és csillámlik a díszlet és a környezet, hogy raffináltan felszeg, formai megoldásai milyen pompásak. A „Szellemidézés”-ről is el lehetne mondani mindenekelőtt azt, hogy megdöbbenően jó könyv; hogy írója milyen fölényes tudatossággal és milyen tanult pontossággal dolgozik; hogy helyzetei mindig feszültek és alakjai mindig a legmeggyőzőbbek; hogy mennyire kékvirágosan romantikus és „pestiesen jópofa” egyszerre; és hogy mindezt mennyire erőlködés nélkül, könnyedén, szinte odavetve, elegáns kézmozdulatokkal csinálja. Lehetne beszélni a regény két részéről is; s rá lehetne mutatni sok irodalomtörténeti adatra, amely meghűződik a síma előadásban. De mindezt mások már elmondták; különben is másról van szó.

Arról van szó, hogy a két regényben van valamilyen közös hangulat és probléma. S ez, úgy gondoljuk, meggondolkoztató és jelentőségteljes.

Mind a két regénynek a főszereplője azonos: az 1930-as évek intellektuális kamasza. Ó, ez a kamasz! Tónio Krögerből és Karinthy-ból, Shelley-ből és Cocteau-ból és persze főleg a társadalmi viszonyokból és feltételekből szövődtött össze. Egészséges és mégis neurotikus Huxley-nál, különc és álmodó Cininél;

egy súlyosan leláncolt, lenyomott nemzedék képe. Versekét ír, mint Sebestyén, külön világban él, mint Peti; érdeklődéssel és kíváncsisággal, de szánakozva és felmérve figyeli a körülötte mozgó embereket. Nosztalgája van a társaság iránt és gyűlöli, utálja azt, ami nem ő, vagy nem az ő saját világában él; véglegesen öreg, mindentudó és fiatal gyerek.

Sebestyén és Peti körül külön csodálatos és mágikus világ épül; nem olyan zárt és elkerített, mint Cocteau-é, de itt is, minden őértük van és őáltaluk kap értelmet. A játék, a bezárt kör, a külön világ Huxleynél egy, legfeljebb két emberé, Cininél egy kis köré. Mert elkerített világ ez, sajátos törvényekkel, formulákkal és vallással, szabályokkal és etikettel, nem olyan átlagos világ, amelyet minden ember felépit magának, annál jelentőségteljesebb és mélyebb. Kevésbé sötét, de talán élményszerűbb, mint a Vulpiusoké Szerb Antalnál; zártabb és titokzatosabb, többoldalúbb, szellemesebb és fontosabb, mint a gyakori kamaszbirodalmak.

És a legmegdöbbenőbb az, ahogyan mind a két regényben egy erőszakos ütésre széjjelfoszlik ez a nagy, különös álm. Huxleynél a vén epikureus, Eustace bácsi halála kettészakítja a regényt; innen fogva válik a klasszikusan világos, régítípusú Huxley-regény zavartabbá, kuszáttabbá, egyszersmind sejtelmesebbé is és felodhatatlanabbá. Eustace halálával szétpukkad valami, egy színes léggömb, mely Huxley Légnadrágjának és sok novellájának mulatságos és kacagtató világa volt és elkezdődik valami új, valami kellemetlen és érdes, amit még át-át-szó a megértő ironia, a fölényes gúny, a beavatott mulatsága az esetleneken, de már ott a misztikum, ám ez az enyhén tömjénszagú és kissé édeskés megváltatlan is keményebbé és érdekesebbé válik, amint egyre közelebb jön a fasiszta katonára, az ágyú és a szurony. És bár a regény furcsán odacsatolt epilógusában is-

mét csak a régi huxley-i pacifizmus és az új miszticizmus győz, fenyegetően ott dübörögnek ezt az új világot megzavaró erők.

Cini világa is széttörik; és kevés kísértetesebb és meggyőzőbb leírása van az irodalomban, mindannak ami történt, mint az a pár oldal, ahol a fekete emberek fehér lepedőbe csomagolt hullákként viszik el a Dunapartra a vidám társaságot. Itt, ebben a regényben az apa halála csak fokozta a világ zártságát; ám ez a világ szinte önmagától oldódik fel, símáiban és zeneiben, (mert hiszen mi már ismerjük Kosztolányit és Mozartot és irtózunk a nagy gesztusoktól), de annál keservesebben és szörnyűbben. És egyre közelebb jön itt is „a hideg éjszaka és a sötétség”, ahogyan a négerék éneklék és ha ez a sötétség egy budai vendéglő nyári éjszakájában jön el, csak annál hidegebb, borzongatóbb és reménytelenebb.

De értékeléshez és megméréshez szoktunk; meg kell kérdeznünk: mi is ez a borzongás? Mondhatnád: elmúlik az ifjúság; mondhatnád a XX. század regényíróinak nagy problémája, az időval való viaskodás, bukkan fel itt újra; de a feleleted s a legmegnyugtatóbb az lesz, hogy itt is, szociális és politikai erőkről van szó; olyan erőkről, amelyek széttörték mindezeket a világokat, — s ez adja az elmúlás keserű-szentimentális ízét, — s most már valami más jön. A levegő élesebb, havasibb; s a dolgok megkapják már új formájukat.

SZABOLCSI MIKLÓS

EGY ILLUZÍÓ JÖVŐJE.

Freud tanulmánya.

Ismeretes, hogy a pszichoanalízis egyik jelentékeny kutatási területe a vallási jelenségek; egyes ritusok, tévhit-ek lélektani gyökereinek, rejtett szim-bolikus értelmének feltárása. Freud mindig hangsúlyozta csak pszichológus voltát, mindenféle filozófiai spekulációtól táv-oltartotta magát, vizsgálódásainak tár-gyai kizáróan egyes metafizikai problé-

mák pszichológiai vetületei voltak. En-nek az álláspontnak jogosságát nem le-het vitatni, amíg a pszichoanalízis szigo-rúan tudománya körén belül marad. Ám jól tudjuk, hogy a szaktudományok ered-ményei különösen napjainkban át-átsap-nak a filozófia területére s így akarva-nemakarva állást foglalnak ezekben a kérdésekben, anélkül, hogy állásfoglalá-sukat e problémákkal szemben konkréti-zálnák. Ezt a különös, ellentmondó tudo-mányos magatartást látjuk Freud nem-régiben magyarul megjelent „Egy illuzió jövője” c. könyvében.

Freud ebben a könyvében a vallást nagyjából három lélektani gyökérből származtatja. Ezek: a kultúra fönntartá-sának követelménye, az ember természet-tel szembeni gyámoltalansága s az apa-komplexum. A társas együttélés biztosít-ására — mondja Freud — szükség volt felsőbbnek vélt hatalmak tiltó rendelkezéseire, hogy a tömeg úgy-ahogy fékezze ösztöneit. A másik indíték: a természet gonosz esetlegességeinek, túlhatalmának kiszolgáltatott ember a feltételezett ist-teni gondviselés szárnyai alá menekül. Ez a primitív népeknél az animizmusban, a természeti erők megszemélyesítésében nyilvánul meg. A harmadik: annak a szörnyű büntudatnak reakciója, melyet az idézett elő, hogy a történelemelőtti időkben a hordába verődött nép ifjai megölték a horlavezető ősapát. (Totem és tabu.) Ez a büntudat azután a totem-ál-lat tisztelgetés tevődött át s később for-rása let vallásos elképzeléseknek, így a „ne ölj” parancsának is.” Az ősapa volt isten ősi mintaképe az a modell, amely-nek alapján későbbi nemzedékek isten alakját megmintázták.” Ezek az indíté-kok összefüggnek egymással: a gyermeki gyámoltalanság az apában találja meg biztonságérzetét.

Freud e lélektani motívumokból távo-labbi következtetéseket von le: „Ennek a vizsgálatnak nem célja — írja — hogy állást foglaljunk a vallásos tanok való-ságtartalmához. Megelégszünk azzal a fölismeréssel, hogy azok lélektani termé-szetüket tekintve illuziók. De nem titkol-juk, hogy e megállapításunk nagy mér-tékben befolyásolja állásfoglalásunkat ebben a kérdésben, mely sokak szerint nagy jelentőségű.” Eszerint a különböző vallások s a vallásnak, mint olyannak

minden tétele illúzió. Más helyütt: „valamennyi illúzió, bebizonyíthatatlan és senkit sem lehet kényszeríteni arra, hogy őket igaznak tartsa, hogy higgyen bennük. Némelyik olyan valószínűtlen, annyira ellenkezik mindazzal, amit nagy nehezen megtudtunk a külvilágról, hogy nyugodtan hasonlíthatjuk őket a téveszmékhez — tekintetbevéve természetesen a fennálló lélektani különbségeket.”

A fenti magyarázatokhoz pusztán valástudományi-pszichológiai szempontból is kétség fér. Az elsőt a kultúra fenntartásának követelményét maga Freud is „racionális konstrukciónak”, szóval meszterkéltnak mondja. Ami a másik két motívumot illeti, ezekre most nem kívánunk részletesen kitérni. Csupán utalunk arra, hogy a primitív népek lélektanára vonatkozó újabb kutatások szerint az animizmus feltevése problematikus. A kutatók arra a meggyőződésre jutottak, hogy csak későbbi fejlődési fokon jelentkezik. Itt Wilhelm Schmidt „De Ursprung der Gottesidee” c. kimerítő, a vallás keletkezésének valamennyi teóriáját taglaló munkájára hivatkozunk. Ugyanígy elvetették W. Robertson Smith etnológus fejtegetéseit, melyekre Freud a Totem és tabu ösapa-elméletét alapította. (Freud: Mózes 181. oldal.)

„A fő ellenvetést azonban nem ebből a szempontból, hanem filozófiai oldalról akarjuk tenni: Egy tétel érvényessége független azoktól a motívumoktól, melyek fölismerését elősegítették. Feltételezve, hogy a vallást gyakorlati szükséglet, a gyámoltalanság elleni biztosítottóság vágya hozta létre, ez a tény éppúgy nem szól a vallás végső igazságtartalmának lehetősége ellen, amint hogy a fizika tételei ellen nem szól az a körülmény, hogy a fizikai fölfedezésekre is a gyakorlati szükséglet nyomása vezetett.

A továbbiakban Freud a problémát gyakorlati térére a vallás kultúrafenntartó szükségességére átvéve, egy képzelt ellenfelet állít saját nézeteivel szemben. Ha a vallás illúzió lenne is — mondja ez az ellenfél — sem szabadna megvonni azt az emberektől morális fékező ereje és vigasztadó hatása miatt. Freud erre az ellenvetésre a tudományos racionalista-humanizmus rokonszenves nézőpontjából válaszol: amint az egyén életében sikerült a neurózist, az elfojtás következmé-

nyeit racionális szellemi munkával helyettesíteni, talán ugyanúgy sikerülhet a vallást, az „emberiség kényszerneurózisát” racionális megismerésben feloldani. Itt csak helyeselni lehet Freudnak; ellenfele feltételezését el kell vetnünk; egy ilyen „fia fraus” nem lenne sem értelmes sem célravezető. Freud vitaközlési attitűdje mint mindenütt, ebben a művében is lojális. De észrevehetjük, hogy a küzdelem a két ellentétes beállítottság között alacsony mezőn folyik; a képzelt ellenfél, akit Freud saját felfogása ellen harcba hív nagyon is gyöngye, így könnyűszerrel kiütheti kezéből bágyadt érveinek fegyverét.

Idézzük: „Ha fölvetjük a kérdést, mire alapítják e tanok igényüket, hogy elhiggyék őket, háromféle választ kapunk, amelyek figyelemreméltó módon nem egyeznek egymással. Először el kell hinnünk őket, mert már ősatyáink is hittek bennük, másodsor vannak bizonyítékaink, melyek ugyanebből az őskorból maradtak ránk és harmadsor egyáltalában tilos a bizonyítás kérdését fölvetni.”

Kénytelenek vagyunk ellentmondani Freudnak; a vallás már valamivel érettebb apológiái nem hadakoznak annyira primitív érvekkel, mint aminőket Freud tulajdonít nekik. Továbbszöve fejtegetéseinket kitérőt teszünk. Egy ellenmonlásra szeretnénk rámutatni a pszichoanalízis alapvetése és Freud e könyvében kifejtett nézetei között.

A freudizmus szellemtörténeti helyét két szemszögből lehet meghatározni: egyrészt a szellem egyes irányzataival, mint a bergsonizmussal, egzisztencializmussal, továbbá a keresztény metafizikával szemben „materialista”, másrészt a XIX. század mechanisztikus jellegű, atomisztikus és asszociációs pszichológiai iskolával szemben „spiritualista”. (A pszichoanalízis világképe ma is úgy tűnik, két tűz közé szorult; a dialektikus materializmus és a metafizikai idealizmus egyaránt szembenállnak vele.) Freud azzal, hogy a lelki életet nem korlátozta, egyedül a tudat jelenségeire, hogy kidomborította a lelki folyamatok autonóm voltát s talán elsőnek mutatott rá egyes testi beegségek pszichikus eredetének lehetőségére rést ütött a materialista lélekfel-fogáson. Am úgy látszik, nem helyesen vont a pszichológiai eredményeinek filo-

zófiai konkluzióit; ebben a művében — hangsúlyozzuk — akaratlanul a mechanikus materializmus „minden szellemi, transzcendens valóság illúzió” álláspontjára helyezkedik. Elfelejtve, hogy erre az ingatag filozófiai talapzatra a pszichoanalízis nagyszerű épületét sem lehetett volna felépíteni. A pszichoanalízis lélekfelfogása — úgy véljük — nem a materialista, hanem leginkább az aristoteleszi, biológiai lélekfelfogáshoz illeszkedik. Ha ugyanis a vallás s a vallást megalapozó metafizika minden fogalma, így a lélek is mint szubsztancia illúzió, vagyis nincs lélek, csak lelki jelenségek vannak, akkor oda kell konkludálni, hogy az anyagi, testi folyamatok egyértelműen meghatározzák a lelki folyamatokat. S akkor többek között nem lehetséges a pszichoanalízis sem mint gyógyító eljárás, neurótikusoknak tisztán pszihikus eszközökkel való kezelése. Pedig tudjuk, hogy igenis lehetséges. Igaz, a lélekbúvárnak, aki a pszihével dolgozik, nem szükséges ennek a pszihének végső mibenlétével foglalkoznia. De talán sejténie kell, hogy többel áll szemben, mint lélektani tények pusztá halmazával. Ha pedig Freud egész életművét tekintjük, úgy az örök *document humaine* a pszihé szubsztanciális valósága mellett; a freudizmus valamiképpen a metafizikába tenizmus valamiképpen a metafizikába tendál. A problémát összegezve: a pszichoanalízis ténye a lélek szubsztanciális realitására mutat, ez pedig a vallást alátámasztó metafizikai fogalmak realitására.

„A legbarátságatlanabb szemrehányásokat fogom kapni; — írja Freud könyvében — sekélyes, korlátolt vagyok, hiányzik belőlem az idealizmus és a megértés az emberiség legfontosabb érdekében.” A világeért sem ilyesféle ósdi, otromba szemrehányásokkal hozakodunk elő. A pszichoanalízist senki sem támadhatja valamilyen konzervatív prudéria, korlátolt bigottság szempontjából. Csak nem értjük, hogy egy olyan csodálatosan fegyelmezett, árnyalatosan érvelő gondolkodó, mint Freud, ilyen megalapozatlan, illetve gyöngé oldalról megalapozott bírálatot mondott a vallás mivoltáról. A vallás valóságtartamának lehetőségét nem lehet egyszerűen — a metafizikai alapok vizsgálata nélkül — vélt valószínűtlensége alapján elutasítani. A dia-

lektikus materializmus evolucionista valóság-kritikája jóval mélyebb és hatásosabb érvekkel — más kérdés, hogy helytállóan-e — támasztotta alá állításait. Freud könyve szomorú bizonyítéka, annak, hogy még kiváló elmék is mennyire nem kielégítő eredményekre jutnak, mikor metafizikai képleteket nem önmagukban, azaz közvetlen lételeikben, hanem egyedül csak lélektani lecsapódásaikban elemeznek.

KOSZTOLÁNYI ADAM

MALTE LAURIDS BRIGGE FELJEGYZÉSEI

Rainer Mária Rilke könyve.

Franklin kiadás, Bor Ambrus fordítása.

Rilke egyetlen komoly prózai műve most szólal meg először magyar nyelven. A fordítónak komoly, szakszerű tanulmánya kíséri első útjára.

A bevezetésre mindenképpen szükség van: a magyar Rilke-kép hiányos és hamis. Még külföldön sem szokták meg, hogy Rilket csak legkésőbbi műveinek szempontjából bírálják a „Sonette an Orpheus” és a „Duineser Elegien” szempontjából. Ezek nyelvileg és gondolatilag nagyon nehezen érthetők, tudományosan még nemigen foglalkoztak velük, a nagyközönséghez csak az elfogult rajongók misztikus és homályos interpretációján keresztül jutottak el. Nálunk megnehezíti a helyzetet még az is, hogy ezeknek a gyűjteményeknek csak töredékeit fordították, holott csak teljes egészükben érthetők és élvezhetők. Az igazi Rilkének nálunk még most is a „Studenbuch” Rilkéjét tartják. Ez a „Studenbuch” (Imádságos könyv) sem az igazi, mert itt is a fordítás nyelve a már meglévő Rilke-képhez igazodik és egy szecessziós, neuraszténias, erősen vallásos formaművészt mutat. Reméljük, hogy a Malte Laurids Brigge kiadása előkészíti majd egy teljes Rilke-fordítás útját.

Ami magát a művet illeti, itt két dolgot szeretnénk mindenekelőtt kiemelni. A Malte Laurids Brigge veszélyes könyv.

A magyar előadó nem beszél erről, holtott Rilke nagyon gyakran utalt rá leveleiben. Az újabb német kiadások a szöveg elé két levél-idézetet tettek. Talán célszerű lehet ezeket az idézeteke itt pótolni: „Már egy ideje beláttam, hogy embereket, akik lényük fejlődésében érzékenyek és keresők, szigorúan óvnom kell attól, hogy a „Feljegyzésekben” analógiát keressenek saját útjaikra. Aki enged a kísértésnek és ezzel a könyvvel párhuzamosan halad, szükségszerűen lejtőre jut. Öröndetesség csak azok számára válhat akik megkísérik, hogy úgyszólván ár ellen olvassák.” (Levél, Duino, 1912 február.) A másik idézet így szól félig-meddig már pozitív értékeléssel: „Ezek a feljegyzések, melyek igen nagyra növekedett szenvedések mértékét mutatják, egyben utalnak arra a magas bölcsőságra is, amely ugyanezen erők teljességével elérhető lehetne.”

Miért veszélyes könyv a Malte Laurids Brigge? Veszélyes azért, mert egy emberről szól, aki túlhajtott, beteg érzékenységgel teljesen védtelenül áll a világgal szemben. Mindent lát mindent érez és nem tud segíteni semmin. Látja az ember áthatolhatatlan magányát, a kimeríthetetlen szenvedéseket és a halált. Ez a könyv nem is szól másról, mint a halál végtlenül sok megjelenési lehetőségéről. (Az egzisztenciális filozófiához való kapcsolatai nyilvánvalóak.) Szociológiai szempontból vitathatatlan, hogy egy tanácstalan, útját tévesztett, magával meghasonlott társadalom érlelte meg benne végső kiábrándultságát. S bármilyen esztétikusan is a létet a nemlét szemszögéből méri.

A Malte Laurids Brigge akkor válik teljes értékű olvasmányá, ha mindezeket tudjuk róla. Mert ezen felül a könyv már épít. Olyan pont ez Rilke művészetében, mint a parabola fordulópontja: megáll a legmélyebb helyen és lassan indul felfelé. Amint Rilke írja a már előbb idézett levélben: „Egyébként meg vagyok győződve arról, hogy Ön a Malte Laurids Brigget abban az emelkedő szellemében fogja értelmezni, amely ennek

a könyvnek tulajdonképpeni és határozott irányvonala.” A Malte Laurids Brigge Rilke pokoljárása, innen tisztultan és óriási teljesítményre készen tér vissza a világba. Minden eddigi mű előkészület volt. Rilke csak tíz év múlva szólalt meg újra, az Elégikában és a Szonettekben, végleg kierieltlen, elmondva fel-felcsillanó sorokban valóban azt a lényegét, amelyet a Malte Laurids híres írói programrészében megígért. Nem térhetünk itt ki az Elégiák világszemléletére, csak Bor Ambrus egyetlen mondatát kívánjuk helyesbíteni. Az Elégiákat így jellemzi: „... a világot megtagadó, lelkébe zárkózott ember magánya”. Ez nehezen összegyeztethető az Elégiák egyik leglényegesebb mondatával: „Hiersein ist herrlich!” (Az Ittlét gyönyörű.)

Tisztában vagyunk minden irodalmi fordítás szükségszerű hiányaival. Rilke szándékosan irracionális nyelvét magyarra fordítani lehetetlenség. A fordító maga is tudta ezt és szándéka volt, hogy Rilket „az elbámult élvező és a tárgyilagos nyelvtanár érzékével” próbálja átültetni és éppen ez teszi indokolttá a lelkiismeretességébe vetett bizalmat. Ez a nyelvtanári tárgyilagosság persze többé-kevésbé feláldozta a költőiséget. A hűség szempontjából csak a versbetét fordítása ellen lehet kifogásunk. Itt verselési képtelenségek mellett („Deren Wesen mich müde macht — wie eine Wiege”) — fordításban: „ki lényeddel álmosítasz ringva, s ahogy a bölcső rengve...”), az utolsó sor úgy el van ferdtíve, hogy a vers lényegét teljesen félreérti. („... weil ich niemals dich anhielt, halt ich dich fest, — fordításban: „... s mert sohase jöttél: örökre vagy”).

Végül hadd idézzük Rilke saját utasítását: „Az olvasónak ezt a könyvet el kell fogadnia úgy, ahogy van, nem pedig részleteiben felfognia. Csak így nyeri el minden részlet a megfelelő hangsúlyt és perspektívát.”

BÓDI LASZLÓ

GONDOLATOK A KÖNYV- TÁRBAN

Szerb Antal tanulmányai. (Révai)

Ha a tudományos szemléleteket utolsó cseppig kiélvező, de azoknak magát végkép át nem engedő író-tudóst nevezzük dilettánsnak, akkor Szerb Antal irodalmunk legkiválóbb dilettánsa. Lemondva a tökéletes megismeréséről és ösztöneinek nehézkesdi törvényét követve, tudomány és líra határán elsőként valóította meg a nyugati értelemben vett esszét és ezzel minden teremtő művész forradalmát hajtotta végre: a maga képére faragott bálványokat magának. Humanista fecsegésnek nevezte írásművészetét; valóban, a nyugati irodalomtörténeteszek példájára, egyedül Riedlt és talán Péterfyt tudhatván elődeiknek, humanizálta az irodalom tehetetlen papirostömegét. Az író mögött nem szellemi jelenségek homonculusát, hanem az embert, az irodalom mögött nem a merev szabályok hekatombáját, az életet kereste. Tudta, hogy modelljeinek vonalait élesebben láthatja hálóköntösükben és pipafüstön át, mint a rájuk öltött eszmenyek csőrömpölő páncéljában keresztül. Frivol volt, tiszteletlenül írt az irodalomról és írókról, mintha — elevenek lettek volna. A tisztelet a márványemlékü holtaké, az élőké a szenvedély *et tout le reste est littérature*.

Gondolatok a könyvtárban: soha találobb címet! Szerb Antal a könyvtárba került kamasz, aki növekvő éhségével szívja magába a betű művészetét és ha egy élményről beszél, szavain könyvtárnyi eszme és probléma áramlik át. A szellem-történeti iskola szemlélete mintegy kényelmes öltözetül kínálkozott teremtő tudásvágyának. Éles önismerettel írja le ezt a találkozást a *Könyvek és ifjúság elégtája*-ban: „Ekkor találokoztam az új irodalomtudománnyal. Az irodalomtörténet eddig a természettudományok hatása alatt nagyrészen száraz adatgyűjtésből állt, ezekben az esztendőkből változott át az új filozófia és költészet ihletése nyomán alkotó tevékenységé. Ebben az időben terjedtek el Gundolf és Strich

írásai. Oly szépen írtak az irodalomról, hogy amit írtak gyakran szebb és többetmondó volt, mint amiről írtak.“ Így alakul ki eszméinek módszere; ha magyar irodalmi jelenségekről beszél, végigelemzi a világirodalom kortárs szellemi áramlatait, hogy azonos korban egyedül lehetséges életérzésből magyarázza a magyar glóbusz helyi körülményekre szabott képét. Mi sem áll tőle távolabb, mint az összehasonlító és oknyomozó pozitívizmus látszólag hasonló elgondolása: „Ideák és ideálok mindig csak másod-sorban szoktak hatni, mikor a tudat egész iránya már úgy fordult hogy befogadhatja őket“. (*Magyar preromantika*.) Természetesen egyes írókat is sokszor életükből, környezetükből és korukból igyekszik megérteni, írásaik nem egyszer csak bizonyításul, illusztrációul szolgálnak. Tanulmányában az író, mint az emberiség próba-embere jelenik meg, aki a különböző életérzéseket mintegy előörsként tapasztalja. Megismerjük Kőlcseyt, a szentimentalista idealistát, Georget, „a rend költőjét“, Blakét, a misztikust. Bennük az emberi lélek egy-egy lehetséges formája valósul meg tömören és érzékelhetően.

Azonban a szellem-történeti iskola jellegzetesen történelmi szemléletéhez kellett egy szilárd, luciferi pont is. Ezt a modern lélektanban találta meg; Freud, Adler, Jung varázsígéivel nyitogatja a lélek végső kapuit. Lélektanát az irodalom testére mintázta, a szakpszichológia gőgös egyértelműségeiről megvetéssel nyilatkozik: „Legújabbban két francia orvos patopszichológiai vizsgálat alá vette Don Quijotét és megállapította azokat a semmitmondó címszavakban kifejeződő ostobaságokat, amelyek általában az eredményei annak, ha egy szakpszichológus az irodalmi pszichológiához közeledik. Megállapították, hogy Don Quijote paranoiás és megalomániás volt — és ez anyni, mintha megállapították volna, hogy két lába volt, de csak egy feje“ — írja a *Dalcinea*-ban. Szellem-történet és mélylélektan adják szemléletének alapszöveget, a jelenkori vallástörténet és iroda-

lomszociológia tökéletesítik meghatározásainak páratlan finomságát.

Mindez mégis ismeretek hullahideg tömege lehetne ihlető intuíciója nélkül. Mint már említettük, Riedlt és Péterfyt nem számítva, senki sem világított rá annyi összefüggésre, senki sem oldott fel annyi látszólagos ellentétet irodalomtörténet-írásunkban, mint Szerb Antal. Ő szerettette meg a Himnusz szobormerevségébe zárt Kölcsseyt a közönséggel. Riedl Kölcssey-tanulmánya csak később jelent meg, a Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozatában (1938. Egyetemi Nyomda) Változtathatatlan tökélyvel fejezte be a Babits által megrajzolt Vörösmarty-arcképet, világos és egyértelmű tolmácsolását adta a magyar irodalom egyik legproblematisabb költőjének, Berzsenyinek és az európai szellem nálunk alig ismert fényforrásait bontotta ki Georgéről, az udvari Emberről, Blakeről, Gogolyról szóló írásaiban.

Esszéi sokkal közelebb állnak a műalkotáshoz, mint az értékelő tanulmányhoz. Intellektuális lírizmusával minden értékproblémát létproblémává hevít át; lírai, mert nem éri be a tények lélektelen igazságával, intellektuális, mert nem ömlengető alanyisággal, hanem a szemhatár tágitásával tárja föl témáit a maguk teljességében. Azt mondhatjuk tanulmányairól, amit az általa is idézett Riedl-hasonlat a jó költeményről: „Olyan, mint a kagyló, ha az ember füléhez tartja, benne zúg az egész tenger. „Modelljét azonban néha túlméretezi vagy elköveti a portré-festők gyakori hibáját: saját vonásaihoz hasonlóan ábrázolja. Kölcssey racionalista látásmódjának bizonyítására megjegyzi, hogy „alig van magyar költő, aki annyi teoretikus meggondoláson keresztül jutna el az alkotáshoz, mint Kölcssey. Sokszor az a benyomásunk, mintha csak esztétikai elveinek illusztrálására írná verseit“. Tehát Kölcssey egyéni alkotásának tulajdonítja az egész kor szakasz szellemi törekvéseit, a felújulás korának, Kazinczyval az élen, irodalmunkban akkor még otthontalan műfajok ellen intézett hódító hadjáratát.

Azt hisszük, úgy áldozunk híven, tanít.

ványi, eleven szeretettel Szerb Antal szellemének, ha őszintén megvalljuk, *Magyar preromantika* c. tanulmányával már alapelveiben sem értünk egyet. Nem újdonság a fő-tétel, Eckhardt Sándornál találkoztunk azzal a véleménnyel, hogy a felvilágosodás Magyarországon pusztán mint ideális eszmeközlés hatott. (*A francia forradalom eszméi Magyarországon*, 1922.) Szerb kiterjeszti e szabály érvényét a XIX. század első negyedére és magyar preromantikának kereszteli el irodalmunk 1772-től 1825-ig tartó szakaszát. Könnyen megérthetjük, két egymástól mennyire távol álló eszmevilágot hoz közös nevezőre, ha az évszámok helyébe Bessenyei, illetve Kölcssey nevét helyettesítjük. Ezt az ellentmondást maga is észreveszi és bevallja, hogy „Bessenyei és a franciás iskola nem nevezhető preromantikusként; gondolatartalmában a francia felvilágosodásból indul ki, formája pedig a régi magyar forma“. Azután Bessenyeieket is beleszorítja a preromantikus gyűjtömedencébe — „ő sem független a korhangulattól!“ — s ezzel összetéveszti a preromantika, minden sirköltészet ellenére, vitális lendületét a felvilágosodás evolucionista optimizmusával. Amikor az európai „korhangulat“ preromantikus, a magyar sem lehet más. Elfelejtje az új irodalomtörténet másik bűvigéjét, a „periférikus stagnációt“, mely szerint az egyes észmei áramlatok jóval később érnek a kultúrterület peremére és ott „stagnálnak“. Így született meg nálunk Voltaire halála után a felvilágosodás. A *Magyar preromantika* túlnyomó része Rousseauval és korával foglalkozik, a hátralevő fejezetekben pedig alkalmazza a külföldi szabályokat a hazai viszonyokra. Belső világát vetíti ki itt a romantikus Szerb Antal, aki „Maurasékkal a kofferében“ indult irodalomjáró útjára, a klasszicizmus mennyországot hirdető, romantika-ellenes romantikusokkal, akikről később kicsit mélabús gúnnyal fogja írni: „Maurasék romantikus nosztalgiából a klasszicizmust akarják újra éleszteni. Nagyon nemes fából készült, igen művészi vaskarika“.

Szerb Antal módszer- és stíluseszme-

nyei nem egyszerre és nem feltétlenül együtt mutatkoznak. Első tanulmányait, bár látásmódjukban és ízeikben az érett éveket ígéri, még tisztelettelőn ékíti a pozitívizmus mestereinek neveivel, többször hivatkozik Gyulaira, Császárra, Beöthyre, Vértessyre és általában gyakran idéz honi tekintélyeket. Az első esszéiben, a *Kölcsey*-ben megállapítja azt, amit „valamennyi irodalimtörténetíró és kritikus” jellemzőnek vél, majd a saját meglátásaival fűszerezve, mintegy matematikus módjára bizonyítja tételét. Használó filozófer-gond érzik még a *Stefan Georé*-n és a különben is komoly filológiai érdekességű, *A magyar újromantikus dráma* c. tanulmányán. Fordulópontot jelent *Az Udvari Ember*, amelyben lelket és értelmet éhezve rajzolja meg egy korszak és azontúl egy emberi magatartás egyéni vonásait. Innen kezdve egyén és társadalom, ember és kultúra iker-ihlete sugallja témáit, írjon bár egyetlen íróról — Ibsen, Berzsenyi, Blake, Vörösmarty — vagy egy periódusról: Magyar preromantika. A William Blake a férfi évek felszabadult kedélyét jelzi már, azt az író, aki hídként illetve át primér alkotás és értékelő tudomány közötti különbséget, a legeredetibb irodalmi élményeket a szellemi megtermékenyülés és az én gyarapodásának pillanatában ragadja meg. A Csipkerózsza-tárgy és életre keltő lovagja egyaránt fontosak. Később a tárgy hátterbe szorol az írói kedvtelés és hangulat előnyére. (*Gogoly* és a világbirodalomtörténet fejezetei általában.) Fejlődését vázolvá, végezetül joggal említhetjük *A herceg* c. (Ezüstkor, 1943 március) tanulmány-persiflageát, amelyben történet és önkifejezés, tudományos igény és képzelet bukfencező körtáncában buggyan ki férfikorának fanyar szkepszise, fölizzó cinizmusa.

Csak a hála hangján szólhatunk róla. Talán „túlkompenzálta” a tárgyitiszteelő pozitívizmus elleni harcát, de forradalmi lendülete utat tört a „betűtől” a „lélekig”, megmutatta az irodalom emberi összefüggéseit és a művészi kifejezés egyedüli jogosultságát a lét nem egy ér-

telmezésében. Ugyanez az eleven, vérrel és nem tintával pezsgő állásfoglalása érdeklődő közönséget teremtett és ha ma vannak egyáltalán olvasóink, azt jórészt az ő irodalmi pedagógiájának köszönhetjük.

RÁBA GYÖRGY

KUNYHÓ FÜSTTEL

Darázs Endre versei

Fiatal költőről szólva a kritikusok rendszerint az ígéretet, a bontakozó tehetséget szokták emlegetni. A *Kunyhó, füsttel* rációfól a közhitre, Darázs Endre teljes költői fegyverzetben pattan ki az ismeretlenség Zeus-homlokából. Már nem ígérlet és nem sejtetés: érett, erényeivel, hibáival együtt befejezett tehetséget ismerünk meg benne. Versgyűjteménye arra a nem egyszer fölvetett, filozófiai hangsúlyú kérdésünkre ad választ: mi lenne, hacsak fiziológiailag, társadalmi szerepünkben lennénk felnőttek, tapasztalatban, metafizikai igényben változatlanul gyermekek maradnánk.

Ha lapozgatni kezdjük a kötetet, nyomban érezzük a költő egyániségének központi sugárzását. Darázs Endrének külön világa, külön égálja van. A mesék, a mítoszok levegője áramlik verseiből és ezt egy-egy stílusfordulat, kalevalás forma csak hangsúlyozza:

Világ végén széna, szalma,
Kotlóstyukok ülnek rajta,
A legcsufabb, a legvénebb
Költi ki a fényességet.

Gondolkodása animista, a személyek, tárgyak és elvont fogalmak egyaránt elevenen tevékenykednek nála:

Kamasz füst csak, nyurga és esetlen,
Maradna még kicsit a melegben,
Kócos fejét vigyázva kidugja,
Körülnéz és máris bujna vissza.

Ez önmagában véve még nem feltétlenül vall pszichológiai értelemben meghatározott gyermeki világnézetre, hiszen a költő látásmódját első sorban meg elevenítő ereje különbözteti meg a közönséges filiszterétől. Daráznál azon-

ban a dolgok és az események ezer szállal függenek össze, minden cselekedetet céltudatos szándék irányít. Ez az a gondolkodás, amelyet a jelenkor gyermeklélektan (Piaget) intencionistának nevez: „... vad sereg indul feldübörögve — A sok távoli hegy s a Gulács guggolva előttük: messziről intgetők — Át a vizen néma dühhel. Senki sem érti, hogy mi is ez — Mert ki közenk jó: nem sárba ragad s ha nem is a mézbe: fogadja a jó szó, — Nehezíti kenyér s mikor elmegy: görnyesztí bár nem öregség, ám teli zsák. — Ifjú leány e vidék, aki birja a munkát, tesz-vesz, ha sürgeti dolga — S búza aranylik, szőlők leve csordul és disznóval sír a December. Ez állandóan „correspondance“-okra utaló lira a lét összefüggéseit tárja föl és ott, ahol a primitív szemlélet a kemény, rögzös stílus erőfeszítéseivel találkozik, számos sorral és nem egy költeménnyel — történetesen nyelvben is — irodalmunk hőskorát idézi. (*Nehéz ég alatt, Halotról, Lóvásár.*) A formai lazítás új, szabadabb szemhatárhoz juttatja és az irreális elem betör verseibe. (*Gulács, Napfürdő.*) Viszont kétségtelen, hogy programmszerűen világítja meg a metafizikai kapcsolatokat s ennél fogva lírájából hiányzik a szubjektív alkotórész, az az emberi remegés, amely, — mint Kosztolányi írta Somlyó Zoltánnal kapcsolatban, — végrendelkező fájdalommal ad értelmet a halhatatlan költészetnek. Darázs Endrénél az ismétlődő utalások elméletiek és sokszor fárasztanak.

Darázs líráját is, mint minden mítoszvidéket, a tudatalatti, az elfojtások barlang-világa táplálja; költészete sokkal inkább egy lelki állapot, mint egységes szemlélet kifejezése. Ezért volna merész túlzás a kötetben egyetemes filozófiai magatartás körvonalait fölfedezni. Mégis, a *Kunyhó, füsttel* valami egyetemes peszsimizmust áraszt. Ahogy a tárgyak, amelyek Darázs gyermeki képzetében szoros rokonságban állnak vagy éppen egymás sorsát öltik fel, szerepük börtönből hasztalan iparkodnak kitörni, minden létező tragikumát példázzák.

*Nöl a fű, magja kél — jaj, a
csillagoknak,
Mint komor csontvázak, meztelen
ragyognak;
Csillogó temető a végtelen égen,
Nagy arany koponyák a kék semmi-
ségben.*

A *Kunyhó, füsttel*-t olvasva úgy érezzük, hogy az egyes versek az ú. n. automatikus írásmóddal, az ellenőrző tudat kikapcsolásával keletkeztek. Csak így fordulhat elő, hogy Darázs elindít egy témát, majd a fonalat elejti és bő képzavarok után úgy fejezi be a verset, hogy a végének úgyszólván semmi köze az elejéhez. Néha egyes részekre terjed a zavar, néha egész versekre, mint pl. a *Daloló fa* és a *Halhatatlanok*. Az utóbbi ragyogó kezdő sorait: „Én láttam, mint egy föbelőtt — Szőkevényt, eldőlni az időt“ zeneileg is sántító zagyvaságok nyomják agyon. Ami a ritmushibákat illeti, egyet, kettőt szóba se hoznánk ilyen vérbeli tehetséget bírálva, mint Darázs. Azonban az a rengeteg döccenő állandóan megszakítja a transzot, amelybe a költőnek olvasóját ejtenie kell s amely nélkül lehetetlen verset élvezni.

De Darázs Endrét így kell elfogadnunk, ahogy van: csaknem páratlan érényeivel és párját ritkító baklövésével együtt.

RÁBA GYÖRGY

ANTHOLÓGIA HUMANA — ÖTEZER ÉV BÖLCSESSÉGE

Szerkesztette Hamvas Béla.

Egyetemi Nyomda.

Antológiák arra valók, — ha egyáltalán valók valamire, — hogy a pénztelen vagy idegen nyelveket nem ismerő olvasónak olcsó, kényelmes, hazai nyelven írott könyv alakjában adják kezébe azokat a műveket, amelyekhez egyébként nem juthatna hozzá. Ez természetesen eszményi eset, iskolapélda — a valóságban azok a könyvek szükségszerűen magukon viselik a bölcs szerkesztő ízlésé-

nek nyomát, aki az irodalmat összevagdossa, köríti, táplálja és laikus legyen a talpán, aki ezek után is az eredeti készítménynek kijáró áhítatos remegéssel nyúl ehhez a különös szellemi táplálékhoz. Ennyit az irodalmi antológiákról — mit mondhatunk ilyen szempontból a filozófiai antológiákról? Lírai vers, novella, önálló egész, s ha a szerkesztő néhány soros tájékoztató jegyzettel felvilágosítja az olvasót a szerző történelmi és irodalomtörténeti helyéről, a novella vagy vers hiánytalan megértése már csak az olvasón múlik. Filozófiai antológiában azonban gyökeresen más a helyzet: a *Discours de la Méthode* vagy a kanti prolegomenák néhány híres oldalától eltekintve nem igen találunk a filozófiai irodalomban olyan számottevő, összefüggéseiben is megérthető teljes gondolatmenetet, amely néhány, antológia-méretre szabott oldalon elférne. Kétségtelen tehát, hogy, ha valaki filozófiai antológiát szerkeszt, minden más antológiaszerkesztőnél erősebben nyírbálja meg az eredeti gondolatokat és formálja az egész könyvet a saját képére, — igaz, hogy valószínűleg éppen azért szerkeszt filozófiai antológiát, hogy ezt megtehesse. Mindez megmagyarázza, hogy miért nem adhat Hamvas Béla olyan filozófiailag pontos Kant-fordítást, hogy szerkesztői ollója nyomán a szavak mögött ne Hamvas Bélát halljuk; innén van az, hogy Aristoteles ebben a kötetben nem Aristoteles, hanem Hamvas Béla és Spinoza kivételesen nem Spinoza, hanem szintén Hamvas Béla. Mindebből az is érthető, hogy miért kell gondosan foglalkozni a könyv bevezetőjével, amely az antológiaközönség számára talán csak lírai emelkedettségű hangulati bevezető, az eredeti művekhez szokott olvasó előtt azonban nyugtalanító élességgel tárja fel azt a gondolatvilágot, amely a szerkesztési szempontokat adta.

A fentiek közül valamit mindenesetre helyesbíteniünk kell: a szerkesztő, mint már a könyv címe is mutatja, nem filozófiai antológiát akart adni, hanem a „bölcesség” antológiáját, és ez, úgy lát-szik, egészen más. Nem gondolkodásra

akar serkenteni, nem filozófiai összefüggéseket akar feltárni: „meditációs objektumokat” akar adni; amelyek a jámbor olvasót a „bölcesség”-hez, a „tudatosan megtisztított életrendhez” segítik el. A meditációs objektumok pedig — így lehetne közkeletű tudományos terminológiára fordítani Hamvas Béla líráját — olyan mondatok (esetleg műtárgyak stb.) amelyek köré az olvasó vagy a szemlélő szabad asszociációk útján kizárólag intuitíve megalapozott gondolatrendszer tud kikristályosítani, a megfelelő hangulati velejárókkal együtt. Ahhoz természetesen, hogy mindezt Hamvas Béla-i módon és fokon üzhesse az olvasó (akinek számára ez a könyv a „bölcesség első elemi osztályának tankönyve”) a ráció és a praktikum tudatos félredobására, misztikus beállítottságra, panteisztikus vagy inkább panpszihisztikus elméleti velleitásokra van szükség. Ennyit a dolog ismeretelméleti oldaláról.

Valódi összefüggéseiben és jelentőségében csak akkor látható ez a „megbölcsülés” (a szó nem Hamvas Béláé, hanem — *veniam verbo* — a miénk), ha megvizsgáljuk történelemszemléleti alapjait és gyakorlati célját. Ezt is megtaláljuk az előszóban.

Azt hisszük, nem érdemes szembeszegezni a történelemkutatás vagy a tudománytörténet komoly érveit Hamvas Béla megállapításaival: (hogy t. i. haladás nincs, a haladásnak legalábbis nincs semmi külső jele), hogy az emberiség története: háborúk, hódítások, nyomor, stb. az „átkozott” történet és fölötte alatta vagy mögötte, mindenesetre tőle teljesen függetlenül lebeg az igazi történet, az „áldott”, a műalkotások, a gondolkodás, az „emberré válás” története. Az „áldott” történetben van ugyan haladás, de ez sem valami kézenfekvő hétköznapi, földhözköltött fejlődés, hanem „porhanyósabbá válás”, megfoghatatlan „érés”. Mondottuk, a modern történelemtudomány ilyen meggondolásokra már nem is válaszol. Kézenfekvő, hogy hogyan kapcsolódik a fent leírt meditálási technika ehhez a kultúrfilozófiához: az olvasó a meditáció útján kikapcsolódik a valóság-

ból, az „átkozott” történelemből és mintegy misztikus egyesülésben részesévé válik a felszín mögött lejátszódó, valódi „áldott” történésnek.

Érdekes, hogy hogyan illeszkedik ebbe a vulgárisan dualitikus szemléletbe a medítálásra serkentő könyv gyakorlati célja. Két ékesszóló idézet sokmindent megmagyaráz. „A könyv arra való, hogy az embert meggyőzze: életének erőt nemcsak az érvényesülés, a megélhetés, a gazdagodás, a gyönyörszerzés külső szempontjai köré lehet csoportosítani, hanem belső középpont köré is...” Valamivel lejjebb pedig: „Aki természetes restségét le tudja győzni, néhány mondatot felír és állandóan zsebében hordja, kiadásainak és bevételeinek jegyzéke előtt, jegyzeteinek első lapján, mialatt valamely hivatalban izléstelen emberek között félórát várni kénytelen, jegyzeteit nézegeti és azon tündöklik, hogy: Ami fenn van, ugyanaz mint ami lenn van”. „Ennek az életgyakorlatnak bevezetése... az ember valódi életét — a felszínen levő átkozott élet alatt levő áldott életét — megerősíti”.

Mit jelent mindez magyarul?

Műveletlen vagy? — kérdi a sorok mögött a szerkesztő az olvasótól, — se-baj, hiszen a fejlődés úgyis megfogható. Igen, magyarázatokat keresni nem lehet, nem is szabad; tündökj csak el egy apokrif irat valamely mondatán, amelyet, ime, olcsón rendelkezésedre bocsájtok és nyugodj szépen bele. Tehetségtelennek érzed magad? Ne törődj vele, ne keress megfelelő munkaterületet a magad számára: szép, mondvacsinált mélységekbe menekülhetsz — kiadásaid és bevételeid jegyzékét persze csak hadd benne a kis noteszbe, mert az hasznos. Végül, de nem utolsó sorban: nem tetszik neked az a forradalmi átalakulás, amely társadalmunka megújítja? Szövegösszefüggésük-től, történelmi perspektívájuktól megfosztott Spinoza és Montesquieu idézetek taplálják majd értetlen kispolgári zsörtölődéseidet.

Komoly filozófiai igényei, persze, sem az előszónak, sem az antológiai résznek nincsenek. Az egzisztencializmus a maga

elfogadhatatlanságában is komoly, tudományos igényű, imponáló filozófiai rendszer — a könyben azonban az egzisztencializmusnak is csupán fölvizezett, alig felismerhető nyomaival találkozunk. A Kerényi-féle vallástörténettel, a német szellemtörténeti iskola kultúrfilozófiájával lehet és érdemes, sőt kell is vitába szállni — felszíni egyezéseken kívül azonban mi köze van ennek a könyvnek ezekhez az egységes, jól kidolgozott tudományos módszerekhez?

Minderről nem is írtunk volna ilyen hosszan, ha nem volna félős, hogy ez a könyv annak a félművelt, kispolgári rétegnek egyes egyedeinél, amelynek szem-melláthatóan szánták, eléri bénító és kasztráló hatását.

Magáról az antológiai részről ezek után nem is érdemes túlságos részletességgel beszámolni. Laotse-től Valéry-ig idéz filozófusokat, költőket, aforizma- és anekdótagyűjteményeket; főképpen a szintelenebb, „hangulatos” részeket persze, hátul a jegyzetekben egy-egy oda-vetett évszámmal és könnyedén kezelt szuperlatívusszal „megvilágítva” a szöveget. (Például: Seneca „a legnagyobb római prózáíró”; Leonardo da Vinci a „legteljesebb renaissance ember”; Rousseau, meglepetésszerűen „költő és gondolkodó” stb.)

Azt hisszük, a magyar könyvkiadás, különösen pedig az Egyetemi Nyomda méltóbban teljesítené hivatását, ha Bölcsesség-antológiák helyett a filozófusok eredeti műveinek jó, olcsó, komoly magyarázatokkal ellátott kiadásaival szolgálná a közönség művelődési vágyát.

HERNADI JÓZSEF

A BETÜÖNTÖK DIADALA.

Benjámín László versei.

Népszava kiadás, 1946.

Különös, hogy éppen Benjámín László kötete nyomán világosodtak elénk élesen és érdesen megfogalmazva az irodalomszemlélet aktuális ellentétei. Különös, hogy éppen e félszáz vers bevezetésében

olvassuk azt a kategórikus megállapítást, hogy: „Minden írásmű annyit veszít a súlyából, amennyit elhallgat a társadalmi valóságról” és nem kevésbé különös, hogy a kötet egyik bírálója, talán nem is annyira a költőnek, mint inkább a bevezető írójának szegzi — nem kevésbé kategórikusan — azt az óvatosan körülfogalmazott axiómát, hogy „A politikai költészet... nem költészet”. Különös mindez, mégpedig azért, mivel Benjámín László költészete költői és emberi (ha tetszik, politikai) tisztaságánál fogva inkább az ellentétek egymáshoz békítésére alkalmas, nem pedig polarizációra. Ezeknek a verseknek az értéke nem feltétlenül szociális mondanivalói révén teljesedett ki, máfelől viszont félreérthetetlen tendenciái sem ronthatnak művészi rangján.

Benjámín László hangja nem gyökereken eredeti. Akik figyelemmel kísérték az elmúlt 15 év irodalmát, nyilván számontartották azt a rokonszenves hangot, amely fiatal szocialista költőnk verseiben vált otthonos csengésűvé. József Attila költészete bővölte maga után ezt az írócsoprotot, ő tárhatott eléjük olyan perspektívát, amelynek betöltése izgalmasabb feladatnak tetszett, mint a Nyugatot nagy költőnemdzedékének útján haladni. Modoruk sokban rokon József Attiláéval, de egy-egy szélesebb mozdulatuk már a hirhedt Villon-átköltésekre emlékeztet. Szociális fűtöttségük és megvesztegető formai rátermettségük, hetykén kitért igazságaik s némi sektáriánus öntudatuk népszerűvé tette ezeket az osztályuktól nemesen elrugaskodott, osztályukkal szembe fordult fiatalokat még a polgárság körében is. Ehhez a körhöz tartozik Benjámín László. Izléssel párosult tehetsége megővja őt magatartásának lehetséges szélsőségeitől; a könnyed, érzélgős pózolástól, exhibicionista ömlengéstől éppúgy, mint egy esetleges álheroizmustól.

Igazságait nem lágyfogású absztrakciókból formálja. A valóság hívőjének vallja magát s ez a hit nem csupán vi-

lágnezeti elkötelezettséget jelent nála, hanem szervezetének vizuális beállítottságát a valóságnak szinte anyagszerűen konkrét értelmezésére. Éles képei, peszsimisztikus hasonlatai, markáns jelzői némi naturalizáló hajlamra vallanak, de ilyenyszerű szöfűzéseit, mint „püffedt hegyek”, „a jog... csirázik”, „hóhér torz fia” üdén ellensúlyozza egy-egy tóthárpádiasan duruzsoló hasonlata mint pl. „begóniák pirulnak... szerelmes, tömzsi kisdíakok”, vagy a „képzelet... nyurga kamasz”, — ki az esztelen valóság mellett inaskodik. Hasonlatainak, jelzőinek harmóniába olvadó ellentétei Benjámín László egész költői habitusát szimbólizálják. Verseinek „öszinte és „kerek” tük-réből nemcsak egy szocialista költő arca néz felénk, hanem egy formaművész csengő rímekre, „lomha jámbusok”-ra rebbenő derűs tekintete is. És amit elméletben nehezen tudunk összebékíteni: a vaskos forradalmi mondanivalót a karcsú formai játékok szeretetével, Benjámín azt szinte hiánytalanul és hibátlanul békíti össze a gyakorlatban. Így lép elénk gyakran a szociális tartalom „dekadens”, „polgári” köntösben, anélkül hogy ez az izléscsiklandozó diszharmónia esztétikailag zavaróan hatna. Virtuóz rimjátékai (pl. Harang), töretlenül lejtő tóthárpádi alexandrinusai (pl. A valóság előtt) a formának olykor már inyenc élvezőjére vallanak. S ez nem pusztán zenei fogékonyság nála, hanem fojtottabb, alkati impresszionizmusának feltörése. Bármenyire rajong is azonban a formai ügyeskedésekért, tapintatosan ügyel arra, hogy mondanivalójának integritását megőrizze a formával szemben.

Benjámín politikusan — szociális beállítottságú költő, akinek egyéniségét seholsem szűrkíti meg dogmává sűrűsödött, vagy vulgarizált tendencia. Megőrzi költői szuverénitását s azok a helyek, ahol „önmagával” kerül ellentmondásba, mint pl. „nincs való világ, csak ronda sűrű látszat” vagy „esztelen valóság” csak emberi és művészi hitelét fémjelzik.

PANDY PAL

„MISZTÓTFALUSI“ KÖNYVNAPI KÖNYVEI:

Kovács Imre: A néma forradalom.

A hosszú esztendőkön át indexen szerepelt sokat emlegetett mű új kiadása. Dokumentum ez a mű az elmúlt évtizedek történetéhez.

Könyvnapon fűzve . . . 14.—

Könyvnap után fűzve . . 20.—

Süss föl nap!

Dajkarímtól balladáig, találós kérdéstől drámai erejű népmeséig benne vannak ebben a hatalmas könyvben népköltészetünk kincsesládájának legértékesebb gyöngyszemei. Nevelők és szülők számára egyaránt nélkülözhetetlen kézikönyv. 640 lap.

Könyvnapon fűzve . . 20.—, kötve 30.—

Könyvnap után fűzve . 40.—, kötve 50.—

Hamvas Béla—Kemény Katalin: Forradalom a művészetben.

Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon.

Korunk szellemi életében a zene után most a képzőművészet kérdései élezködnek ki a végsőkig. Hamvas Bélának könyve döntő jelentőségű ezekben a vitákban, mert hozzá hasonló, átfogó kritikai mű magyar nyelven még nem jelent meg.

Könyvnapon fűzve . . . 8.—

Könyvnap után fűzve . . 12.—

UJDONSÁGOK:

Gulyás Gábor: Dióverés. Versek.

Kovács Imre: Agrárpolitikai feladatok.

Moldvay Győző: Magam körül. Versek.

Németh László: Eklézsia megkövetés. Dráma.

Örvös Lajos: A szegénység dícsérete. Versek.

MISZTÓTFALUSI KÖNYVESBOLT Budapest, IV., Semmelweis-utca 1.

NAGYVILÁG

a világ szellemi életének tükre.

Kiadó: Cserépfalvy Imre Budapest, Váci-utca 12. — Szerkeszti: Gereblyés László.

Könyvnapra megjelent:

Rába György: Búvár című verskötete.

Hungária kiadás. Ára 8.— Ft.

Vidor Miklós: Határon című verskötete

, Officina kiadás. Ára 10.— Ft.